

Bosanskohercegovački slavistički kongres

I

ZBORNİK RADOVA | LINGVISTIKA

ISSN 2303-4106

KNJIGA 1

Bosanskohercegovački slavistički kongres I

ZBORNİK RADOVA | LINGVISTIKA

KNJIGA 1

BOSANSKOHERCEGOVAČKI SLAVISTIČKI KONGRES ZBORNİK RADOVA (KNJIGA 1)

© Slavistički komitet; prvo izdanje, 2012. Sva prava pridržana. Nijedan dio ove publikacije ne smije se umnožavati na bilo koji način ili javno reproducirati bez prethodnog dopuštenja izdavača.

Izdavač

Slavistički komitet, Sarajevo

Filozofski fakultet u Sarajevu, F. Račkog 1, Sarajevo, BiH

tel. (+387) 33 253 170 e-mail info@slavistickikomitet.ba

www.slavistickikomitet.ba

Redakcija

Josip Baotić, Senahid Halilović, Jagoda Jurić-Kappel,

Marina Katnić-Bakaršić, Svein Mønnesland

Glavni urednik

Senahid Halilović

Urednica

Mirela Omerović

ISSN 2303-4106

ZBORNİK RADOVA | **LINGVISTIKA**

Bosanskohercegovački slavistički kongres

I

Zbornik radova
(knjiga 1)

Sarajevo, 2012.

Objavlivanje ove knjige finansijski su podržali Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke i Fondacija za izdavaštvo.

Sadržaj

Predgovor	9
I. Standardiziranje bosanskog, hrvatskog, srpskog jezika krajem 20. i početkom 21. stoljeća.	11
Ante Bičanić: Pravopisna norma i standardizacija hrvatskoga jezika devedesetih godina 20. stoljeća i početkom 21. stoljeća	13
Rajka Glušica: Restandardizacijski procesi u bosanskom, crnogorskom, hrvatskom i srpskom jeziku	25
Emira Mešanović-Meša: Rječnici bosanskoga jezika	35
Svein Mønnesland: Dvadeset godina bosanskog jezika	45
Paul-Louis Thomas: Kako napraviti zajedničku gramatiku BCHS (bosanskog, crnogorskog, hrvatskog, srpskog) jezika?	51
Branko Tošović: Standardološki red i kaos	59
II. Historija jezika: Jezik bosanskih spomenika pismenosti	69
Ruggero Cattaneo: Lastricevi prevoditeljski postupci u <i>Testimonium bilabium</i> na primjeru XVII. homilije.	71
Jagoda Jurić-Kappel: Sistem žanrova u srednjovjekovnoj vjerskoj književnosti – Nekoliko načelnih zapažanja	87
Alen Kalajdžija: O nekim leksikološkim aspektima proučavanja <i>Makbuli-arifa</i> . .	99
Catherine Mary MacRobert: How well did Hval know the Psalter?	109
Lejla Nakaš: Jezik i grafija revidiranih natpisa	119
Sanja Perić Gavrančić: <i>Knjižica ručna za mladiće latinski jezik učeće</i> <i>u bosanski izgovor složena fra Ambroza Matića (1832.)</i>	129
Johannes Reinhart: Historija bosanskoga jezika u srednjem vijeku u svjetlu isprava	135
III. Bosanskohercegovački narodni govori	145
Elmedina Alić: Govor Travnika krajem XIX stoljeća: Fonetsko-fonološke osobenosti	147
Refik Bulić: Ekavsko-jekavski govori u Bosni i Hercegovini	153
Alma Genjac-Nakičević: Govor Bošnjaka u Turskoj: Fonetsko-fonološke osobenosti	165
Senahid Halilović: Bosanskohercegovački lingvistički atlas: Dvije ankete i jedna izoglosa	171

Niaza Imamović: Doprinos Dalibora Brozovića istraživanju bosanskohercegovačkih govora	185
Enisa Ivojević: Doprinos Asima Pece razvoju bosanskohercegovačke dijalektologije	197
Данијела Станић и Јелена Јанковић: Придеви који означавају боје у источнохерцеговачком дијалекту	203
IV. Bosanski, hrvatski i srpski jezik u svijetu: Lektorati i status na odsjecima za slavistiku.	215
Timea Bockovac: Prikaz djelovanja Katedre za kroatistiku u Pečuhu (Republika Mađarska)	215
Helena Burić i Josip Lasić: Materinski jezik u multikulturalnom prostoru Australije.	221
Hatidže Burnić: Negativni utjecaj njemačkog jezika na maternji jezik Bosanaca koji žive u Njemačkoj.	229
Amela Ljevo-Ovčina: Imenovanje bosanskog jezika u Rusiji: Ima li bosanskog u ruskom?	235
Hasnija Muratagić-Tuna: Status bosanskog jezika u Srbiji, Makedoniji i Kosovu.	245
V. Slavističke teme: Savremena slavistička lingvistička istraživanja	255
Јован Ајдуковић: Шта је ново у српској и хрватској лингвистичкој контактологији у првој деценији XXI века?	257
Katarina Aladrović Slovaček: Razvojna obilježja dječjega jezika u ovladavanju sintaksom hrvatskoga jezika	269
Marko Alerić i Tamara Gazdić-Alerić: Čimbenici koji utječu na stavove o (hrvatskome) standardnom jeziku	279
Vesna Bjedov: Jezik priča <i>Suza i radost didova</i> Ivana Ićana Ramljaka u nastavi hrvatskoga jezika	291
Danilo Capasso i Martina Knežević: Italijanski jezik i jezik BHS: lažni prijatelji, pravi prijatelji i novi prijatelji.	301
Драгана Цвијовић: О вулгаризмима у <i>Речнику српскохрватскога књижевног језика</i> Матице српске.	309
Jasmina Čaušević i Sandra Zlotrg: Diskriminacija u jeziku: Istraživanja u BiH	319
Tamara Gazdić-Alerić: Utvrđivanje sastavnica pojma <i>jezična kultura</i>	327
Helena Grochola-Szczepanek: Informacje o płci w słownikach języka polskiego i bośniackiego	337
Александра Ѓуркова: Актуелни тренденции во македонскиот публицистички стил.	351
Jasmin Hodžić: O jednom sintaksičkom modelu s figurativnim konceptom u prijedložno-padežnih izraza s mjesnim i prostornim značenjem.	361
Marijana Horvat: Sufiksalne imeničke izvedenice u Voltićevu <i>Ričoslovniku</i> (tvorba sufiksima -/a/c, -l/a/c, -telj i -v/a/c)	371
Marko Jesenšek: Slovenski jezik v stiku podonavskega in alpskega prostora	381

Zenaida Karavdić: Nefokusirani intervju i naknadno popunjavanje upitnika kao metod dijalektološke sintakse.	391
Marina Katnić-Bakaršić: Uloga zamjenica <i>mi i oni</i> u konstrukciji odnosa moći u diskursu	399
Petra Košutar: Leksikografske odrednice u hrvatskim rječnicima u 18. stoljeću u kontekstu europske leksikografije	407
Anđelka Lazić: Eksplikacija orijentalizama u <i>Rečniku mačvanske tradicionalne kulture</i>	417
Ivana Lovrić Jović: Prodor bosanskih leksičkih značajka u dubrovački govor 17. i 18. stoljeća	427
Ana Makišova: Gramatička sredstva izražavanja negacije	435
Ana Marić: Glasovne promene u imeničkoj deklinaciji slovačkog i srpskog jezika	441
Danijela Marot Kiš i Nikolina Palašić: Metafora kao odsustvo značenja u javnoj komunikaciji	451
Darko Matovac: O prijedlozima u hrvatskom jeziku	461
Nedad Memić: Leksikološki model obrade njemačkih transferskih riječi u bosanskome jeziku	471
Vesna Mikolić: Jezik bosanske i slovenske poezije Josipa Ostija.	481
Наташа Миланов и Милица Стојановић: Прилог проучавању полисемије српског језика.	493
Бојана Мојсиловић: Мађаризми у савременом српском језику (лексикографско-лексиколошки аспект).	505
Borana Morić Mohorovičić i Anastazija Vlastelić: Sintaksa u hrvatskim jezičnim savjetnicima 20. i 21. stoljeća	517
Iva Nazalević Čučević i Jelena Cvitanušić Tvico: Načini izražavanja dopusnosti u hrvatskome jeziku	527
Lidija Nerandžić-Čanda: Tvorba i tvorbene kategorije deverbativnih imenica u savremenom srpskom jeziku	539
Марина Николић: Диферентивно степеновање у сложеним реченицама савременог српског језика	547
Mirela Omerović: O nekim konstrukcijama sa značenjem namjene u bosanskome jeziku	557
Dunja Pavličević-Franić: Razvoj ranoga leksikona u hrvatskome jeziku	563
Sabine Pawischitz: Burgenland-Croatian – a language in contact – First signs of language decay	575
Bernardina Petrović i Ivana Brač: Osnovna morfološka i semantička obilježja jednosložnih imenica u hrvatskome jeziku	587
Neda Pintarić: Emotivno vrjednovanje iskaza pomoću komunikacijskih priloga u hrvatskom i poljskom jeziku	597
Анна А. Плотникова: Этнолингвистическая география Боснии и Герцеговины	607
Ivo Pranjković i Lada Badurina: Načini izražavanja imperativnosti	619
Bernisa Puriš: Poetska slika Drugog u bosanskohercegovačkim putopisima.	629
Andrea Sapunar Knežević i Marijana Togonal: Jezična obilježja novinarsko-publicističkog stila u hrvatskim tiskanim informativnim medijima.	637

Марина Спасојевић и Марија Милосављевић-Тодоровић: Граматичка структура исказа у огласима продаје на српском језику на интернету . .	645
Jožica Škofic: Hrvške izposojenke v slovenskih narečjih – raziskave za <i>Slovenski lingvistični atlas</i>	657
Aleksander Urkom: Obrada tekstova jezika u dijaspori metodom korpusne lingvistike	665
Elena Uzenjova: Etnolingvističke metode proučavanja karpatsko-balkanskog regiona.	671
Jelena Vignjević: Škola i sociolingvistički aktivizam	675
Silvana Vranić i Sanja Zubčić: Strukturalna analiza turcizama u frazemima hrvatskih štokavskih govora	685
Podaci o autorima.	695

Марина Николић: Диферентивно степеновање у сложеним реченицама савременог српског језика*

Циљ рада јесте да се утврди и покаже како су организоване сложене реченице којима се изражава степеновање као разлика, односно да се опишу реченице са значењем диферентивног степена у систему сложених реченица савременог српског језика. Због бројности врста и подврста таквих реченица пажња је усмерена пре свега на њихова главна значења и основне облике њиховог изражавања.

Кључне речи: степеновање, диферентивност, сложена реченица, српски језик.

Differential gradation in compound sentences in the contemporary Serbian language

General criteria of a gradation in a language concerns the differentiation of phenomena which are the same (equation) from those which are not (differentiability). Phenomena which are graded as different (e. i. not the same) can be more precisely graded according to the abstract scale position (below/above), and/or according to the distance level that one phenomenon has in relation to another (proximity/distance). Gradation based on universal quantification (total difference in gradation) reveals itself as a difference. These criteria apply to different language phenomena and subsystems that more or less directly represent the meaning of gradation including the subsystem of compound sentences, which is the main subject of this project. The main aim of the project is to establish and show the organization of compound sentences which define the gradation as a difference, e. i. to describe deferential sentences in the system of compound sentences of contemporary Serbian language. The attention is directed primarily to their main meaning (and basic forms of their expression), bearing the length of the scientific article in mind.

Key words: gradation, differentiability, complex sentence, the Serbian language.

* Рад представља измењено и скраћено друго поглавље (*Сложене реченице са значењем степена*) ауторкине докторске дисертације под насловом *Категорија степена у систему сложених реченица савременог српског књижевног језика*. Чланак је настао у оквиру пројекта "Опис и стандардизација савременог српског језика" (ев. бр. 178021) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

1. Општи критеријум степеновања у језику јесте разликовање појава које су исте (еквативност) од оних које нису исте (диферентивност). Степеновањем реченицама са д и ф е р е н т и в н и м (нееквативним) значењем реферише се о различитој испољености неког својства у различитим ситуацијама или у истој ситуацији у промењеним околностима (временским, узрочним, условним и др.). Такве реченице можемо поделити на реченице са значењем опште диферентивности и на реченице са значењем посебне диферентивности. Реченице са значењем опште диферентивности реферишу о различитом степену испољености неког обележја у ситуацијама означеним деловима сложене реченице без одређенијег степеновања тог својства, док код реченица са значењем посебне диферентивности, поред значења различитог степена испољавања истог својства израженог деловима такве сложене реченице, постоје и нека ужа значења степена. Разлика која се степеновањем констатује може бити испољена као слаба, јака или најјача разлика међу ситуацијама и односима у њима који се пореде.

2.1. Општа диферентивност као адверзативност најпре се реализује кроз адверзативне (супротне) реченице. Оне означавају неједнакост или неподударност између ситуација означених предикативним деловима таквих реченица, на пример: Јеврем је гледао у Милоша, али Милош није гледао у Јеврема, а сви су гледали у њих двојицу (С. Велмар Јанковић, *Дорћол*); Део казне који је осуђени издржао по ранијој осуди урачунава се у нову казну, а време проведено на условном отпусту не урачунава се (*Кривични законик*); Насиље осудили сви, али нико не указује на кривце (*Политика* 2001); Колико пута мислиш да видиш све, а оно испадне да ниси видео ништа. (Љ. Симовић, *Хасанагиница*). Основни везници адверзативних реченица су *а* и *али*. Такве реченице (формално) исказују неједнакост у најопштијем смислу, тј. без ужег степеновања разлике која се констатује, али се може закључити да се, у зависности од везничких средстава, квантификатора, рестриктора, синтаксичког структурирања, лексичког значења, или контекста, та разлика може изразити као мања или већа.¹

2.2. Концесивност увек подразумева разлику, те се допусне реченице могу укључити у оне реченице са значењем степена за изражавање опште диферентивности, на пример: *Иако* имам властити стан, плаћам подстанарство јер сам и сама избеглица (*Политика*, 2000), а степен те диферентивности зависи, као и у прет-

¹ У традиционалним граматикама није уобичајено доводити у везу значења адверзативних реченица са значењем градационих и компаративних реченица. Довођење у везу адверзативних и градационих реченица на основу градације, односно категорије степена, ипак сматрамо оправданим. Ако већ адверзативне реченице (или већи њихов део) изражавају да постоји разлика између садржаја две пропозиције које повезују, и ако се разлика (диферентивност, неједнакост) схвата као једно од значења степена, онда тако схваћена адверзативност припада тако схваћеном степеновању. Свако успостављање разлике или супротности између појмова базирано је на њиховом поређењу, а уколико поређење постоји, очигледно је да постоји и степеновање. Дакле, категорију степена у адверзативним реченицама тумачимо као поређење по супротности, или супротстављености. Или, најшире схваћено, степен представља постојање опште разлике међу предикатским јединицама у напоредносложеној реченици. Иако постоје примери формално адверзативних реченица код којих нема значења разлике, па тиме ни степена, код правих, типичних адверзативних реченица адверзативност показује и могућност њихове парафразе помоћу 'за разлику од', на пример, *Она свира, а он пева*. → *За разлику од ње, која свира, он пева*.

ходном случају од везника, значења, контекста и сл. Што се кондиционалних реченица тиче, иако их неки² сматрају диферентивним, кондиционалности диферентивност није иманентна, већ је контекстуално условљена, на пример: *Чак и ако* данас буде усвојен, преднацрт споразума на стотинак страница неће бити потписан у Ници, због времена потребног за његову коначну редакцију и превод, сазнаје се из извора блиских француском Председништву (*Политика*, 2001).

2.3. Експесивност је један од видова исказивања диферентивности, а када је реч о реченицама, постоји посебан тип зависносложене реченице – експесивне реченице – формиране од управне реченице у којој је наведен експесивни степен (особине или појаве) и клаузе којом се одређује чега се та експесивна особина или појава тиче.³ У управној реченици постоји реч чија се особина може јавити у већем или мањем степену, уп. *Одвех* сам стар да се дадиљи умиљавам, *сувише* зрео да сад будем ђак. (М. Капор, *Зое*). То су најчешће придеви, прилози и глаголи, али се може десити да то буде и именица, која је у функцији именског дела предиката или апозиције и има квалификативну функцију. Уз такву именицу подразумева се придев у значењу 'велики', на пример: *Исувише је господин* да би себи допустио тако недолично понашање.

Степен особине, код експесивних реченица, чини сметњу за реализацију процеса означеног зависном реченицом, те се може закључити да експесивне реченице несумњиво улазе у ред реченица са значењем степена. Ове реченице нису стилски обележене и веома су фреквентне.

2.4. Општу диферентивност, као подврсту степеновања, исказују компаративне диферентивне реченице са везницима *него што/да* и *неголи*, као и компаративне реченице с интензификатором *и то више* и везником *него*. У поменутих реченицама компаративна клауза одређује придев или прилог у компаративу који се налази у структури управне реченице, на пример: Лауш је био суров, чак и више *него што* сам очекивала (Д. Ненадић, *Доротеј*); За те 4 године само је за закуп механизације потрошено око 73 милиона евра више *него што* је планирано (*Инсајдер*, 21. 2. 2011); Нисам му поверио како ме је захватило борбено расположење, *и то више* према гостима *него* према келнерима. (Р Кузмановић, *Одмор*). Овај тип реченица уврстили смо у групу оних које изражавају компаративност као подкласу опште диферентивности.

3.1. Посебна диферентивност спецификована као слаба неједнакост изражава се компаративним реченицама сличности које су структурно једнаке компаративним реченицама у ужем смислу с тим што се код првих (мала) разлика експлицира увођењем корелатива са значењем сличности, односно слабе неједнакости, *слично* или *сличан*, или *скоро исто*, *готово исто*, *приближно исто* и *слично*, на пример: Он је рекао да је то било *слично као да* је обложен бетоном (*Политика*, 2002). Као и оне које изражавају еквативност и компаративне реченице за исказивање диферентивности нису посебно функционално и стилски маркиране, и, како је корпус показао, могу се јавити у различитим стиловима и њиховим жанровима.

² Пипер 2009.

³ Пипер 2003, Поповић 1977.

3.1.1. Експланативне реченице, као и компаративне, могу поред еквативних имати и симилативна значења. У том случају експланативне реченице служе за означавање различитих начина реализације сличних ситуација, тако да се другим предикатским делом сложене реченице први део реинтерпретира избором другачијих облика изражавања, било развијенијим интерпретирањем, било сажимањем. Дакле, ради се о сличним садржајима, те такве реченице изражавају низак степен разлике међу предикацијама које се пореде. Ове реченице структурно су сродне са експланативним еквативним реченицама, док су разлике углавном семантичке природе.

Предикативни делови у таквој сложеној реченици повезани су речима и изразима с везничком функцијом *односно*, *(а) прецизније (речено)*, *(а) тачније (речено)*, *тако рећи*, *(а) једном речју, речју*, *(а) укратко*, *(а) наиме* и друго, на пример: Он говори о српском књижевном језику и његовим историјски регионално-конфесионалним варијететима, *односно* говори о конфесионалним варијантама (Б. Тошовић, *Контрастивна проучавања*); Свет је памтио ту кућу, по јаблановима који су, однекуда, били заостали, крај ње, *тако рећи* били зарасли у њеном крову (М. Црњански, *Сеобе 2*); На територији самог Рима нису смеле да се налазе наоружане трупе, *другим речима* прелазак те реке значио је грађански рат (РТС, 2010); Кључно питање је какав исход нас чека, *или боље речено*, шта урадити да реформе буду успешне? (Нин, 2002); Умножавањем епархија стекао би се бољи увид у рад свештенства и живот верника, *једном речју* – [стекао би се бољи увид] у целокупни црквени живот (*Политика*, 2010).

3.2.1. Значење јаке неједнакости карактеристично је за градационе реченице јаке неједнакости које одликује некорелативни везник *а камоли/некмоли*. Ове реченице структурно су затворене, двочлане структуре и инверзија делова није могућа. У првом делу такве сложене реченице истиче се јак или слаб степен испољености нечега, што је још више (или још мање) испољено у ситуацији о којој обавештава други део реченице. Оваквом конструкцијом се други члан истиче имплицираним поређењем са првим чланом, уп. У новине се, по тим правилима, не пакују ни кобасице, *а камоли* свеже месо (*Данас*, 2009); А да не говоримо о радиологији, за коју је заиста... па сваки лекар је човек, зна да је погубан и сваки месец, *а камоли* година (*Утисак недеље* 20. 3. 2011). И у овим реченицама честа је употреба појачивача значења (интензитета или важности) интензификатора *и/ни*.

На основу корпуса, може се закључити да су реченице с везницима *а камоли* и *а некмоли* експресивно обележене, па се појављују само у оним стиловима у којима је то допуштено. Дакле, реченице овог типа често се срећу у књижевноуметничком стилу, разговорном, и у публицистичком, док се готово никад не срећу у научном и административном стилу.

3.2.2. Значење јаке неједнакости изражава се и градационим реченицама јаке неједнакости с тим да се у њима највећа разлика у степену изражава (делимично или потпуно) фразеологизованим конструкцијама *(а)...* *да (ни/и) не говоримо / не помињемо* у форми другог поредбеног корелата. Често је присуство интензификатора чиме се истиче степен разлике; ове реченице стилиски су обележене и одлика су разговорног стила, али се могу наћи и у оним жанровима других стилова који допуштају афективност и субјективност.

3.2.3. Градационе реченице са значењем додатног степена представљају структурно засебан тип компаративног степеновања са значењем јаке неједнакости, на пример: Оне се пажљиво негују, *а још више* козметичким средствима истичу своју лепоту. (*Политикин магазин*); Учесници догађаја, и поред поднетих страдања, нису желели да се мире са тим, *а још мање* да признају своју грешку (*Православље*, часопис).

Ове реченице карактеристичне су по некорелативном везничком изразу у чијем је саставу обавезан интензификатор *још* (упућује на додатно степеновање) и квантификатор, морфолошки у облику компаратива (упућује на степен више, односно мање испољености неке ситуације изнете другим делом сложене реченице). Овај тип реченица није емоционално маркиран, стилски је неутралан, те се може наћи у свим функционалним стилевима српског језика.

3.3.1. Најјача неједнакост изражава се сложеним реченицама са суперлативним значењем. Суперлативне градационе реченице као формално обележје имају супротни везник *а*, уз који долази морфолошки облик суперлатива или елемент (лексема или конструкција) са значењем суперлативности, или интензификаторске лексеме *посебно*, *позотовољу*, *нарочито* и сл. који могу бити лексичко-семантички показатељи градације, на пример: Два председника ће, како се очекује, разговарати о свим питањима од интереса за две земље, *а највише* пажње биће посвећено билатералним и трговинским односима (*Танјуг*, агенцијске вести, 1996).

И за ове реченице подразумевају се особине карактеристичне за већину других градационих реченица: двочлане су, затворене структуре, градација је у климаксу, други поредбени елемент важнији је, значајнији од првог с тим да, уколико је реч о предикацији која је идентична у оба члана сложене реченице, већи значај односи се само на већи степен реализације такве предикације. Нису стилски маркиране.

3.3.2. Осим суперлативних градационих реченица, градационим реченицама са значењем најјаче неједнакости припадају и компаративне реченице супротности. У тим реченицама постоје два члана поређења која се пореде по супротности што је експлицирано прилогом (на пример *управо супротно*, *сасвим друкчије*, *сасвим/потпуно различито*) у првом елементу поређења, дакле у управном делу зависносложене реченице, на пример: Одговорио сам да треба да раде *све супротно* од онога што је радио Милошевић са Косовом (*Политика*, 2001).

Супротност, као и суперлативност, садржи општу квантификацију. Прилог (или придев) у главној реченици постаје корелатив са значењем супротности који иницира увођење другог члана поређења. Значење суперлативности се може појачати посебним лексичким средствима – различитим интензификаторима (*управо*, *баш*, *све*, *сасвим*, *потпуно*, *дијаметрално* и др.).

3.3.3. Једно од средстава за истицање највећег степена разлике јесу и контрастне реченице за које је специфична употреба лексема у антонимном односу које се налазе и у првом и другом делу адверзивне реченице. У тако формираној сложеној реченици разлика у степену више се истиче лексички него граматички, иако је везник *а*, као формални показатељ односа супротстављености, експлициран, на пример: Углед се тешко стиче, *а* лако губи (*Политика*, 2001); Оно што се у

литератури дотиче политике мора бити црно, а оно што је инспирисано патриотизмом бело (*Политика*, 2001). Као и остали подтипови адверзативних реченица, и контрастне реченице су стилски немаркиране.

3.3.4. Из истраживања пропорционалних реченица дошло се до закључка да пропорционалне реченице одликује и значење максималне разлике у степену. Такве реченице називамо диферентивне пропорционалне реченице, на пример: *Што сам више гледао, мање сам видео.* (Д. Ненадић, *Доротеј*).

Структурно, овде је, наравно, реч о пропорционалним реченицама, с тим што негација или лексички садржај упућују на то да је у питању диферентивни однос.

4.1. Супститутивно диферентивно степеновање, као вид посебног диференцијалног степеновања са сталним пратећим значењем супститутивности, својствено је реченицама с корелативним везником *не толико... колико* – супститутивним градационим реченицама. У првом делу такве сложене реченице констатује се нека појава, ситуација или својство, а у другом делу виши степен испољености неке друге појаве, ситуације, односно својства, чиме се претходни степен (квантитет) замењује тако што се допуњује. На пример: *Није било толико важно да тријумфујемо, колико је било неопходно да се уиграмо.* (*Политика*, 2000)

Оно што се износи првим делом представља се као мање, у поређењу са оним што се износи другим делом сложене реченице. За разлику од других типова градационих реченица, код овог типа реченица није забележено присуство специјализованих средстава за појачавање степена (квантификатора, модификатора). Од свих посматраних, овај тип реченица најређе се јавља у корпусу; прецизније речено, претежно се такви примери налазе у новинским текстовима, тј. у публицистичком стилу.

4.2. Адверзативно-супститутивне градационе реченице с везником *а не толико* сродне су са супститутивним градационим реченицама с тим што је разлика у перспективизацији односа, на пример: *Али, он је такође, и изнад свега, ствар осећања, а н(и)е толико ствар акције, практичног морала* (*Мостови*, часопис). Реченице са сложеним везником *а не толико* изражавају градацијски однос обрнут од оног који се изражава везником *не толико... колико*. Првим реченицама изражава се силазна а другим узлазна градација, али се ове реченице могу преобликовати једне у друге.

5. Антирестриктивност се у систему сложених реченица српског језика може манифестовати као почетна (сложене реченице с афирмативним првим чланом поређења, сложене реченице с негираним првим чланом поређења и сложене реченице с оба негирана члана поређења) или као завршна.

5.1. Антирестриктивне градационе реченице су реченице које служе за изражавање посебног диференцијалног степеновања, а које уз то значење поседују још и пратеће значење антирестриктивности. Њихово карактеристично структурно обележје представља везничка конструкција *не само... него/већ (и)*, и готово обавезно присуство интензификатора, на пример: *Значи јасно Вам је речено више пута, не само [да је рекао] министар, него и премијер Вам је рекао јасно: "Нема пара, људи!"* (*Утисак недеље* 27. 3. 2011); *Било је слабије у наставку али у*

финишу смо могли *не само да изједначимо него и да победимо* (Политика, 2000). У таквим реченицама градација се постиже управо негацијом рестрикције првог поредбеног елемента, која омогућава да у другом делу реченице дође до проширивања и појачавања појма изнетог у првом делу реченице. Врло је фреквентан овај тип реченица, који је маркиран поседовањем аргументативне функције. Иначе, због своје фреквентности и типичног градационог везника ове реченице би могле представљати прототип градационих реченица.

5.2. У антирестриktivним градационим реченицама почетне антирестриktivције с негираним првим чланом поређења чије је формално обележје везник *не само да/што не... него/већ* полазна тачка степеновања, за разлику од оних с везником *не само да/што... него/већ (и)*, није извесна позитивна квалификација, него њено одсуство. Прва ситуација (или квалификација) не постоји, не важи или није значајна а очекивана је, али је зато још више важно постојање, важење друге ситуације која је мање очекивана, што значи да се у другом делу реченице износи значајнији појам што представља виши степен квалификације, на пример: Тамо где државник није уредио друштво и успоставио равнотежу, политика *не само да* није корисна *већ* увек игра деструктивну улогу (Viva, 2001); Ладен постали непријатељ Америке број један, иако, до јуче, *не само да* нису били непријатељи, *него* су чак били велики пријатељи и сарадници (Православље, 741).

5.3. У антирестриktivним градационим реченицама с негираним члановима поређења с везником *не само... него/већ ни*, за разлику од осталих подтипова антирестриktivних реченица, почетна негација односи се на оба поредбена корелата, а не само на први међу њима, уп. Међутим, с обзиром да су сви суочени са озбиљношћу ситуације, која *не само да није* добра за нас, *већ ни* за све арапске земље, надам се да ће овога пута бити нешто озбиљније и конкретније (Нин, 2002).

5.4. Адверзативно-антирестриktivне реченице с везником *али не само... него/већ (и)* структурно и семантички блиске су реченицама с везником *не само... него/већ (и)*, с тим да је разлика у томе што *али* (као супротан везник за истицање највеће разлике), наглашава адверзативно значење, тј. адверзативни однос између реченица, односно чланова поређења, уп. Негуј себе, своје тело, *али не* [негуј] *само* споља, *већ* [негуј] *и* изнутра (Svet 225); Ја ћу доћи на састанак, *али не само да* ћу бити присутна, *него* ћу се трудити да активно учествујем у њему (Разг.).

5.5. Антирестриktivне реченице са завршном антирестриktivцијом, како само име говори, означавају градацију која се завршава поништавањем рестриktivције, на пример: Има он, каже, и друга посла, *а не само да* буде дадиља. (М. Црњански, Сеобе). У овом типу антирестриktivних реченица два садржаја представљена су у односу значајнији – мање значајан, што значи, у силазној, антиклимактичкој градацији, што се постиже пермутацијом; корелациони део везника *не само* пребацује се у другу реченицу и комбинује с везником *а* чинећи везничку конструкцију *а не само*, док је други део корелационог везника (*него и, већ и*) изостављен. Реченице са сложеним везничим изразом *а не само* изражавају градацијски однос обрнут од оног који се изражава везником *не само... него/већ (и)*. Првим реченицама изражава се силазна, а другим узлазна градација,

али се ове реченице могу преобликовати једне у друге, с тим што је разлика у перспективизацији реченицом изречених односа.

Антирестриктивне реченице су веома честе у српском језику, нису стилски обележене па се стога могу јавити у свим стиловима српског стандарда.

6. Може се резимирати да постоје неке особине које су заједничке свим поткласама диферентивних реченица: честа употреба интензификатора који служе појачавању (повећању или смањењу) значења степена, такве реченице често су и јукстапониране, делови сложених везника у тим реченицама могу бити елидирани и то се не дешава само по изузетку, реченице могу бити парцелисане, честа је њихова употреба у језику и то углавном независно од функционалног стила и тако даље. То се чак не односи само на оне реченице за исказивање диферентивних односа, већ и за оне које испољавају еквативност између две предикације. Из тога се може закључити да реченице са значењем степена, осим своје семантичке сродности и припадности истој семантичкој категорији (а могло би се рећи и истом функционално-семантичком пољу), имају и друга, формална и функционална заједничка обележја. Стога сматрамо да је оправдано тумачење по којем се све такве реченице систематизују у оквиру једног (додуше веома разгранатог) система сложених реченица српског језика.

Литература

- Воротников, Ю. Л. (1999), *Степени качества в современном русском языке*. Азбуковник, Москва
- Katnić-Bakaršić, M. (1996), *Gradacija (Od figure do jezičke kategorije)*. Međunarodni centar za mir, Sarajevo
- Ковачевић, М. (1986), “Градационе реченице за нереализовану супротност у српскохрватском језику.” Научни састанак слависта у Вукове дане, 15/1, МСП, Београд, 103-114.
- Kovačević, M. (1987), “Gradacione konstrukcije u Vukovom i današnjem jeziku.” Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću, Sarajevo, 225-236.
- Ковачевић, М. (1998), *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Рашка школа – Просвјета, Београд – Србиње
- Mrazović, P. (2009), (Z. Vukadinović, коаутор), *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad
- Пипер, П. (2002), “Степеновање у граматички и речнику (у српском и у другим словенским језицима.” *Зборник Матице српске за славистику*, 61, Матица српска, Нови Сад, 59-79.
- Пипер, П. (2002), “О ексцесивности у словенским језицима.” *Зборник Матице српске за славистику*, 63, Матица српска, Нови Сад, 159-176.
- Пипер, П. (2009), “О семантичкој категорији степена у српској сложеној реченици.” *Јужнословенски филолог* LXV, Институт за српски језик САНУ, Београд, 65-88.
- Пипер, П. (2011а), “О изражавању истог и различитог у српском језику.” *Грамматика и лексика у словенским језицима*, Матица српска – Институт за српски језик САНУ, Нови Сад – Београд, 177-188.
- Пипер, П. (2011б), *Сложена реченица у савременом српском језику (Независнослужена реченица) – необјављени рукопис*
- Поповић, Љ. (1977), “Зависнослужене реченице за исказивање ексцесивности.” *Наш језик* XXIII, 1-2, Институт за српски језик САНУ, Београд, 21-29.
- Станојчић, Ж., Љ. Поповић (2008), *Грамматика српског језика*, Уџбеник за средње школе, Завод за издавање уџбеника, Београд
- Стевановић, М. (1991), *Савремени српскохрватски језик (Грамматички системи и књижевнојезичка норма)* 2, Научна књига, Београд
- Stapanov, S. (2008), “Asidentske sintaksičke strukture u romanu *Foliranti*.” *Прилози проучавању језика* 39, Филозофски факултет, Нови Сад. 2008, 159-175.
- Hudeček, L., L. Vukojević (2006), “*Ne samo... nego/već (i) ustrojstva.*” *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32, 127-158.